

- a. att markera vad som är rätt och fel för den informella kontrollen,
- b. att skapa ett organiserat system så att enskilda inte tar lagen i egna händer, och
- c. att avhålla potentiella lagbrytare.

Speciellt på narkotikasidan är det därutöver uppenbart att man inte kan skilja tillräckligt mellan narkotikans respektive narkotikakontrollens skador, utan man måste försöka precisera summan av skador.

Vill man nödvändigtvis arbeta med en balansräkning finns på den ena sidan »kontrollinsatserna« (inte endast i kronor utan också i termer av rättssystemets förlorade heder, etc), och å andra sidan de sammanlagda faktiska skador i termer av narkotikadödlighet, icke dödliga narkotikaskador som förnedring, prostitution, förlorade utbildnings- och arbetsår och givetvis också fängelseår för handlarna. Skadesummans förändring vid olika kontrollnivåer blir då ett av kriterierna för bedömningen.

Nils Christies och Kjetil Bruuns bok uppvisar ett fenomen som gäller för krigslitteraturen överhuvud taget, nämligen att den generation som deltagit inte är bra på att rationellt analysera förhållandena. För de gerontokratiskt lagda läsare emellertid som tycker om att sitta vid krigsveteranernas fötter och lyssna till deras berättelser om ungdom, arbetsdagens längd, olika kollegers åsikter i olika frågor, narkotika och det torra samhället kan boken ge många »kickar«.

Eckart Kühllhorn. Socialhögskolan i Stockholm.

BOGANMELDELSER

Nyere grundläggande rettssociologisk litteratur i Norden.

Skönt interessen för rettssociologi er stigende, nyder faget næppe endnu den bevågenhed i Danmark, som emnet berettiger til. Mange jurister vil have stor nytte af, ud over den tekniske jura, også at beherske større viden om samspillet mellem retssystemet og samfundet. Det kan derfor diskuteres, om den nuværende studieordning på Københavns og Århus universiteter, hvor rettsociologi er et frivilligt fag liggende sidst i studiet, er hensigtsmæssig. Interessen på det tidspunkt koncentrerer sig forståeligt nok om de erhvervsrettede kursusfag. Måske burde det overvejes, om ikke faget i stedet burde placeres i starten af studiet som i Sverige – hvor faget er obligatorisk ligesom i Finland – og i Norge, således at studenterne i resten af studietiden har bedre muligheder for at sætte de enkelte »lukkede jurafag« ind i en større sociologisk sammenhæng.

Der har længe eksisteret gode rettssociologiske grundbøger på engelsk. Men heldigvis er sådanne også i de sidste år blevet skrevet på de nordiske sprog. Så måske var det en idé i den nye studieform for jura, der nu er under overvejelse, at give rettssociologien en mere markant placering.

Denne artikel omhandler tre nyere nordiske værker, *Thomas Mathiesen: Retten i samfunnet* (Pax Forlag Oslo 1984), *Vilhelm Aubert: Rettssociologi* (Universitetsforlaget Oslo 1982) og *Jorgen Dalberg-Larsen: Rettsstaten, Velfærdsstaten og hvad så?* (Akademisk Forlag København 1984).

Disse værker skønnes af forfatterne til denne artikel – en lærer og en jurastuderende – at være nogle af de mere egnede, og de anvendes i øjeblikket ved retssociologistudiet på Københavns Universitet. Bøgerne er temmelig forskellige, både hvad angår emnevalg, stil og standpunkter. Sammenholdes imidlertid de tre værker, fås et både spændende og dækkende materiale, der giver en god basisviden om retssociologifaget netop nu.

Særlig produktiv er Mathiesen, professor i retssociologi ved Oslo Universitet, der udover at være en ivrig deltager i den mere brede samfundsdebat, har skrevet »Retten i samfunnet« (1984). Bogen er en fortrinlig indføringsbog i de retssociologiske grundspørgsmål for dem, der ingen forkundskab har i faget. Bogen er let læst, først og fremmest på grund af dens levende sprog uden overflødige fagtermer, men også på grund af dens mange illustrative eksempler og den logisk overskuelige systematik. Mathiesen betragter selv sin bog som en appetitvækker, og det er da også erfaringen fra Københavns Universitet, at studenten gennem tilegnelsen af »Retten i samfunnet« får mere interesse for faget.

Som Mathiesen påpeger, er retssociologien et debatterende fag, og han har derfor fundet det vigtigt at referere de fem debatter, som han finder mest centrale, i bogens kap. III. Selektionen heraf, måden synspunkterne er refereret på, samt Mathiesens egne meninger kan ifølge sagens natur ikke være objektiv, og det er da heller ikke ideen med bogen. Han forsøger tværtimod konsekvent og bevidst at præsentere sin egen venstreorienterede opfattelse af fagets problemer og samfundsforholdene i det hele taget. Hvorvidt dette ubetinget er en fordel i en begynderlærebog kan diskuteres, men Mathiesen gør udtrykkeligt opmærksom på, at bogens synspunkter er hans egne.

Bortset fra nævnte kapitel er værket bygget traditionelt op. Først behandles den operationelle retssociologi, d.v.s. rettens indvirkning på andre samfundsforhold, og derefter den genetiske retssociologi, d.v.s. samfundets indvirkning på retten. Opdelingen er imidlertid kun sket af pædagogiske grunde, eftersom Mathiesen stærkt betoner, at der mellem retsregler og samfundsudvikling foregår en stadig vekselvirkning. Påvirkningen har således ingen ensidig retning, den er gensidig.

Gennemgangen er bygget op omkring eksempler fra tre forskellige områder: Fængslerne, arbejdsmarkedet og den juridiske profession. At drage generelle konklusioner om sammenhængen mellem rets- og samfundsudviklingen på et så begrænset grundlag er problematisk, så det afstås der i almindelighed fra, hvilket af og til kan føles som et savn. Mathiesens mission er mere at illustrere den retssociologiske metode og vække nysgerrighed end at give et samlet overblik.

Inden for de af Mathiesen valgte emner påvises, at lovens hensigter ofte ikke opfyldes. Hvilke intentioner, der ikke opfyldes, afhænger bl.a. af den sociale, økonomiske og politiske sammenhæng, som retsreglen befinder sig i. Naturligvis har også reglens indhold betydning. Er den tilsigtede virkning at ændre fordelingen af materielle ressourcer, er dette vanskeligt på grund af en række af Mathiesen beskrevne mekanismer, men dog muligt. At ændre befolkningens holdninger og magtforholdene ved hjælp af retten siges derimod at være næsten umuligt.

I stedet viser bogen, at retssystemet inden for de tre hovedområder har en række utilsigtede virkninger, hvoraf specielt de latente funktioner, der bidrager til systemets opretholdelse, fortjener opmærksomhed.

Samlende findes retten generelt at have en mere eller mindre stærkt legitimerende

funktion. Den skaber troværdighed hos befolkningen for de etablerede retlige samfundsordninger.

Den genetiske retssociologi er stort set behandlet som den operationelle, d.v.s. bygget op omkring eksempler fra de nævnte tre områder. Først præsenteres dog kort tre generelle teorier om årsagerne til samfundsudviklingen. Disse behandles mere grundigt i Mathiesens tidligere »Ret og samfunn« (Pax 1977). I modsætning til i ovennævnte værk er Mathiesen i »Retten i samfunnet« forsigtig med at konkludere, at det materialitetsperspektiv, som især er fremdraget af Marx, generelt giver den bedste forståelsesramme. På ikke-økonomiske områder, som f.eks. fængselsvæsenet, er normative holdninger og kollektive bevidstheder af mere central betydning. Fremstillingen ville vinde ved mere udførlig redegørelse for disse tre teorier. Dette gælder især det svære afsnit om »oplevelsesperspektivet« (fænomenologien).

Centralt for Mathiesen er, at retten produceres gennem magtkamp mellem forskellige interesser. Retten formes derfor efter magten. Dette kan ske synkront, som f.eks. når forvaltningens og domstolenes enkeltafgørelser påvirkes af politiske konstellationer og svingninger i samfundet. Det kan også forstås på den klassiske diakrone måde som beskrevet af Marx, således at retten på et givet tidspunkt ses som et resultat af ændringer i magtforholdene på et tidligere tidspunkt.

Bogens mest spændende del er de afsluttende fem debatter. Særlig er diskussionerne om ressourcetsvage grupperes legalstrategier, om samfundets retsliggørelse og om juristens socialisering tankevækkende. I disse beskriver Mathiesen, hvorledes befolkningen som helhed, og specielt juristen, er opdraget og disciplineret til, at alle slags konflikter, det være sig personlige, moralske eller politiske, når de sættes på spidsen, må afgøres retligt. For at dette kan ske, må konflikten omdannes til et retligt problem, den opføres til det juridiske niveau, hvor faktorerne, der ikke er retlig relevante, udskilles. At det måske netop er disse udskilte faktorer, der samfundsmæssigt er relevante, ændrer ikke ved, at den juridiske afgørelse også opfattes som svaret på det samfundsmæssige problem.

Konflikten fra Finnmarken om bygningen af vandkraftværket ved Alta/Kautokeino illustrerer dette. Konflikten drejede sig om, i hvor høj grad en moderne civiliseret industrination skal tage hensyn til, at en del af et områdes oprindelige befolkning ønsker at fortsætte sin levevis, og til miljøforkæmpernes ønsker om, at naturen ikke ødelægges, skønt det økonomisk ville være fordelagtigt der at udbygge et vandkraftværk. En politisk konflikt, som store dele af det norske folk havde en politisk mening om, og i det store eller små førte en politisk kamp om. På et tidspunkt blev der imidlertid rejst tvivl om statens juridiske ret til udbygningen, og gradvist fokuserede medierne, befolkningen og ikke mindst juristernes interesse mere og mere på denne retlige facet af en ellers uretlig konflikt. Da Højesteret enstemmigt fandt udbygningen lovlig, havde det derfor den psykologiske effekt, at debatten om de vel mere væsentlige politiske, moralske og miljømæssige aspekter forstummede. Retten har talt. Igen behandler Mathiesen deskriptivt et enkelt eksempel, og han forsøger ikke at opstille nogle lovmæssige sammenhænge. I Christianiasagen var forløbet anderledes. Debatten forstummede ikke, efter at Højesteret i 1978 havde givet Forsvarsministeriet ret til at nedlægge fristaden, der jo eksisterer endnu.

I den sidste debat gøres rede for, hvorfor jurister ofte tænker så traditionelt. Dette

forklares hovedsageligt med juristens livslange disciplinering. Studenterne skoles til lægge vægt på afslutning af sager, til at sondre juridisk irrelevant stof fra, til at betragte den juridiske tankebygning som et logisk og strukturelt hierarkisk system, hvor der ræsonneres indenfor systemet, når det skal vurderes, om en bestemmelse er gyldig. Dette forhindrer, at juristen opdager, at et problem efter gældende ret af og til må løses på en politisk, moralsk forkert måde. Om det så er en fordel, må den enkelte tage stilling til. Mathiesen er ikke i tvivl.

Mathiesens forgænger som professor i rettssociologi ved Oslo Universitet er fagets nordiske nestor, Vilhelm Aubert, der fik den første stilling i rettssociologi i Skandinavien i midten af 50'erne. Aubert, som både er jurist og sociolog, har siden klassikeren »En lov i søkelyset« (1952), som han har skrevet sammen med Eckhoff og Sveri, forfattet en lang række betydningsfulde skrifter. En stor del af den senere nordiske forskning bygger videre på den tradition Aubert startede. Udover videnskabelige værker har han skrevet flere lærebøger; her skal kun den nyeste »Rettssociologi« omtales.

Aubert og Mathiesen har forskellige opfattelser af centrale rettssociologiske spørgsmål, og af hvad der skal med i en begynderlærebog, så derfor supplerer deres bøger hinanden.

I stedet for påvisning af den juridiske metodes begrænsninger har Aubert f.eks. valgt at starte sin bog med en kort indføring i sociologien og rettssociologiens grundbegreber og problemer. Også de beslægtede fag, retsfilosofien og retslærens hovedspørgsmål, nævnes med nøgleord som retspositivisme, naturet, marxistisk retsteori, den almindelige retsbevidsthed, retfærdighed, retssikkerhed og rettens opgaver.

Et andet vigtigt supplement til »Retten i samfunnet« er, at Auberts bog også beskæftiger sig sociologisk med de personer og organer, der bruger og udvikler retten, d.v.s. domstolene, lovgivere, administration og advokater. Især domstolenes funktion beskrives grundigt.

Som Mathiesen behandler også Aubert retlig styring og fordeling, ret og samfundsændring og mere bredt lovgivningens virkninger.

Den genetiske rettssociologi går Aubert derimod lettere henover. »I den lange processen som har resulteret i dagens samfund, er det umuligt å finne en begynnelse« (p 154). Aubert tager også afstand fra at opfatte de materielle drivkræfter som de dybestliggende årsager til samfundsændringer.

Bogen indeholder et veldokumenteret afsnit om undersøgelser af dommeradfærd. I talrige undersøgelser fra USA, England, Norge og Danmark påvises, at dommere dømmer forskelligt afhængig af bl.a. deres politisk/ideologiske forankring og deres temperament. Aubert påpeger endvidere, delvis på baggrund af egne undersøgelser, at tiltaltes sociale status påvirker dommenes strenghed. Jo højere social status, jo mildere reaktion. Et tankevækkende resultat, der kun kan konstateres med en vis tolkningsusikkerhed af det statistiske materiale. Ikke blot har vi indrettet straffeloven og politiets/anklagemyndighedens ressourcer således, at der fokuseres på småfolks kriminalitet, men selv når mennesker fra de højere sociale lag undtages vises stilles for en domstol, gives de også dér positiv særbehandling. Heller ikke Aubert nøjes med at referere empiri og teori. Bl.a. i slutkapitlet reflekterer han retspolitisk over samfundsudviklingen i Norden, og rettens opgaver ved samfundsændringer. Aubert finder indtægtsudjævningen nogenlunde tilfredsstillende, medens magtudjævningen lader mere tilbage at ønske.

Sine fortrin ufortalt er »Rettsosiologi« næppe Aubert bedste lærebog. Bogens hovedinddeling, der ikke begrundes, virker ikke overbevisende, og i enkelte afsnit synes detailstrukturen også at kunne forbedres. For en bredere og uddybende fremstilling kan Auberts tidligere bog »Rettsens sociale funktion« (1976) anbefales.

Også Dalberg-Larsen, der nu er lektor ved Institut for retslære, retshistorie og retssociologi ved Århus Universitet, og underviser både jurister og samfundsfagsstuderende i retssociologi, har tidligere skrevet en decideret lærebog i retssociologi »Retssociologi« (1973). Denne udmærker sig, i modsætning til ovennævnte norske værker ved en grundig indføring i almen sociologi og gennemgang af forskellige teoretiske skoler.

Dalberg-Larsens nye værk »Retsstaten, Velfærdsstaten og hvad så?« er ikke ifølge sit formål en egentlig lærebog, men en studie inden for et afgrænset område skrevet på et noget højere abstraktionsplan end de to indførbøger. Emnet er forandringerne i de »konkrete, materielle værdiforestillinger« som retssystemet står som udtryk for. Specielt interesserer Dalberg-Larsen sig for udviklingen henimod retsstatens idealer og et velfærdsstatsligt sæt af værdiforestillinger, især i Vesteuropa fra ca. 1850 til i dag. Bogen, der har såvel politologisk som retssociologisk interesse, er en velskrevet og indtrængende studie i sammenspillet mellem idé-, rets- og samfundsudviklingen. Trods bogens forholdsvis skarpe temaafgrænsning har den nærmest karakter af en samlet gennemgang af de seneste års mange nye væsentlige makrosociologiske værker uden streng hensyntagen til, om de falder ind i centrum af bogens tema. Der refereres således langt flere samfundsvidenskabelige teorier end i de to norske lærebøger, og den kan derfor anbefales som en opfølgning af disse. Dalberg-Larsen videregiver således i stort omfang Foucault, Habermas m.fl.'s teorier. Denne teorigennemgang er en lærerig læsning. De refererede teorier, som kommenteres, bliver ofte meget konkret kritiseret, ofte for at de til forklaring af et udviklingsforløb alene lægger vægt på enkelte faktorer. Kritikken fremføres ofte skarpt og med vid, men samles for sjældent op i mere selvstændige, sammenhængende overvejelser.

Først til allersidst forsøger Dalberg-Larsen f.eks. selv at opstille en bredere model til forklaring på samfundsudviklingen, herunder rettens udvikling. Udvikling sker i samspillet mellem tre niveauer, der hver for sig har en vis autonomi og indre dynamik. Det første niveau kaldes det eksterne, og indeholder naturen og dens ressourcer, det teknisk/innovationsmæssige stadiet produktudviklingen er nået til, det videnskabelige og økonomiske element. Det andet indeholder de politiske, sociale og retlige fænomener og de institutioner, som på disse områder udvikles, mens det tredje består af aktørniveauet, hvor personer, grupper, professioner og klasser agerer. Dalberg-Larsen, der som nævnt ikke er tilhænger af andres éndimensionelle teorier, tager selv alle mulige forbehold til modellen. Skemaet anvendes dog implicit igennem de fleste af Dalberg-Larsens overvejelser, uden at læseren gøres opmærksom herpå.

På grund af at bogen både har et beskrivende og forklarende sigte, har Dalberg-Larsen forsøgt sig med en stram systematik. De tre idéer, den borgerlige velfærdsstat, socialstaten og planlægger/borgerdeltagelse, behandles i tre forskellige kapitler, der hver underopdeles i en idéhistorisk begrebskortlægning, et genetisk (hvorfor opstår idéerne?) og et operationelt afsnit (hvilke funktioner har de?) og endelig et afsnit om udviklingen, specielt i Danmark.

Retsstatsideen er gammel og har gennem tiderne haft vekslende indhold. I det kapitalistiske Europa i det 19. århundrede kan sondres mellem dens formelle side, der lagde vægt på, at borgerne skulle kunne forudberegne myndighedernes reaktioner, altså retsstaten som retssikkerhedens garant, og dens materielle side der nærmest var et katalog over, hvilke forhold staten ikke måtte blande sig i. Staten skulle anerkende og sikre borgernes frihedsrettigheder mod indgreb, og den økonomiske sfære måtte staten slet ikke røre. Især den formelle retsstatsidé slår afgørende igennem omkring 1850 bl.a. i Tyskland, udmøntet i lovpositivismen, lovgivningsmagten får monopol på at lave retsregler, forvaltningen skal uengageret træffe afgørelser efter præcise direktiver, og de underkastes domstolskontrol.

Som en forklaring på specielt den formelle udvikling nævnes først og fremmest Webers teori om tendensen til stadig stigende rationalitet og hans afdækning af en række sammenhænge og vekselvirkninger mellem forskellige samfundsphenomener. Weber har, som senere Aubert og Mathiesen og andre nymarxister, vist stor interesse for juriststanden og dens uddannelses betydning for samfundsudviklingen. Weber hæfter sig bl.a. ved den historiske forskel på den britiske juristuddannelse hos advokater og domstole og den kontinentale universitetsuddannelse samt de store forskelle, det får for samfundsudviklingen i de to områder.

Også Marx og Engels' omfattende teorier, der beskrives udførligt med flere lange citater om historiens drivkræfter, anser Dalberg-Larsen som en nyttig forståelsesramme, hvis senere korrektioner foretaget af især Engels medtages. Der tænkes her på, at ideologien, retsregler, og juridiske og politiske institutioner, når de engang er opstået, da anses at kunne leve deres eget liv og virke ind på den senere udvikling på andre områder. Overbygninger er altså ikke en ren refleks af basis; der foreligger tværtimod et vekselvirkningsforhold.

Nymarxister som strukturalisten Poulantzas og Ole Krarup, er Dalberg-Larsen derimod ikke enig med. Dalberg-Larsen mener, at det er en forsimpning at reducere arbejderklassen til en samling manipulerbare og undertrykte landsbytosser, der desorganiseres af retssystemets ideologi. Specielt Krarups fremstilling af arbejdsrettens grundbegreber, herunder kontraktfriheden, lighedsbegrebet og den fri aktionsret, der skal have en helt afgørende funktion til opretholdelse af det kapitalistiske system, tager Dalberg-Larsen afstand fra. Karup har for sin del i *Juristen* 1984, p. 352f. vedkendt sig, at han mener, at den slags retfærdighedsbilleder har en stor motiverende kraft, men benægter bestemt, at han skulle have hævdet, at rettens ideologiske funktion skulle være den eneste forklaring på retsreglerne som helhed. Debatten om Krarups teori, Dalberg-Larsens brug af kilder og den form hans kritik har taget fortsætter i *Juristen* 1985, p. 230f.

Dalberg-Larsen finder altså ideologiens rolle som samfundsbevarer overdrevet. Med Gramsci nævnes, at ideologierne derimod har den funktion, at de i den stadige kamp om magt har evnen at binde grupper sammen og at anskueliggøre fælles modstandere og interesser. Det, der af strukturalisterne forklares som en pacificerende virkning af en ideologi, beskriver Foucault som virkninger af mere håndfast disciplinering og kontrolmekanisme.

I modsætning til retsstaten, der definerer statens rolle negativt, er velfærdsstaten eller socialstaten defineret ved statens positive opgaver. Socialstaten skal sikre borgerne et vist

minimum af velfærd og social tryghed, tilstræbe større lighed, bl.a. gennem skole og skattepolitik og endelig ved at den privatkapitalistiske markedsøkonomi, der som udgangspunkt skal bevares, må begrænses for at opnå lighed/velfærd for de mange. I bestræbelserne herfor kan staten aktivt gribe ind i de økonomiske konjunkturer. Vores nuværende retssystem indeholder elementer af såvel rets- som socialstaten. Retsstatsideerne slår igennem i privatret, straffe- og procesret, medens socialstaten præger socialret, arbejdsret, lejeret, miljøret m.v. (se også Aubert). Det er signifikant, at universitetets undervisning i så høj grad er præget af de fag, der karakteriserer retsstaten og i så ringe grad af de fag, som er sprunget frem i kølvandet på velfærdsstatens opståen.

Hovedårsagerne til udvikling af socialstaten har vekslet gennem tiderne fra den første spæde start fra ca. 1850 til den nærmest bliver politisk fællesideologi i 1960'erne. Dalberg-Larsen påviser ved en udmærket gennemgang af forholdene i Danmark og Europa, hvordan socialstaten må ses som et mere eller mindre nødvendigt svar på nogle af de problemer, den kapitalistiske markedsøkonomi medførte. Fremstillingsteknisk beskrives udviklingen for perioden indtil 1900 primært sociologisk, fra 1900-1930 primært politologisk og fra 1930 primært økonomisk.

Afsnittet om socialstatens funktioner er koncentreret om det aktuelle spørgsmål, om velfærdsstaten er lykkedes, og hvilke interesser den tjener.

Nordiske såvel som ikke-nordiske skribenter af forskellig ideologisk observans refereres. Som supplement kunne det ønskes, at Dalberg-Larsen i højere grad havde inkluderet også økonomiske forfattere, som kunne have bidraget med mere faktisk dokumentation. For Danmarks vedkommende kan særligt henvises til Svend Aage Hansen: Velfærdsstaten 1940-83 (1984).

Kapitlet om planlægning og borgerdeltagelse er bygget op som de to foregående med forklaringer på, hvorfor disse fænomener opstod og hvilke funktioner, de har. I »Retfærd« nr. 26 har Dalberg-Larsen en uddybende artikel om privatisering og græsrodde.

I slutkapitlet skitseres nogle store linier i retsudviklingen frem til i dag. Tiltroen til den klassiske form for velfærdsstat er ikke længere udbredt, og debatten står nu om, hvad der skal sættes i stedet. Dalberg-Larsen refererer og reflekterer især ud fra Habermas' teorier, men beskæftiger sig også med Luhmann og Teubner.

Fremstillingen, især i slutkapitlet, bliver som Bertilsson skriver i sin lange og ellers hovedsageligt anerkendende anmeldelse i Tidsskrift för rättsociologi 1984, p. 314 »svepande og precisionsløs«. Vores hovedindvending mod bogen er i øvrigt, at Dalberg-Larsen ikke i højere grad redegør for sin egen opfattelse af de meget centrale problemstillinger, han stiller op. Savnet er særligt stort, da de fleste af de tanker, han beriger os med, er velformulerede og interessevækkende.

Dalberg-Larsen fortsætter imidlertid sin forskning i forskellige retsformer under velfærdsstaten, så vi har måske mere at se frem til. Allerede »Retsstaten, Velfærdsstaten og hvad så?« er dog alt i alt en meget væsentlig bog til forståelse af de mekanismer, der virker ved de igangværende ændringer i vort rets- og samfundssystem.

Ved anmeldelsen af netop disse tre værker underkender vi ikke, at der findes andre udmærkede rettsociologiske bøger. Valget er sket, fordi de supplerer hinanden godt og samlet giver jurastuderende og andre en generel indføring i grundlæggende rettsociologiske problemstillinger.

Ulla Bondeson og Hans-Olaf Tingleff, Københavns Universitet

Joav Merrick: Omsorgssvigt – En bog om bornemishandling. Hans Reitzels Forlag, 1984, 99 s.

Annalise Kongstad og Beth Grothe Nielsen: Grænser for revselse. Om retssystemets behandling af vold mod børn. Forlaget SOCPOL, 1984, 118 s.

Frågan om att införa ett uttryckligt förbud mot att använda aga eller »revselse« vid uppfostran av barn diskuteras för närvarande i Danmark. År 1979 infördes i den svenska föräldrabalken ett icke straffsanktionerat förbud mot »kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling« av barn. Något därefter uttalade nordiska rådet att övriga nordiska länder borde införa ett motsvarande förbud i sin lagstiftning. Finland följde exemplet år 1984 och i Norge kommer regeringen under våren 1985 att föreslå införandet av ett agaförbud. I Danmark har frågan stötts och blötts i folketinget och det är för dagen oklart om och när ett förbud kan komma att införas.

De båda böcker som nu anmäls behandlar frågan om våld mot barn och berör frågan om användning av aga i uppfostran. Böckerna behandlar i stort sett samma område, men från helt olika utgångspunkter.

Merrick är barnläkare med erfarenhet av barn som har utsatts för vanvård och misshandel.

Hans bok skall i första hand ses som en introduktion i ämnet och ett hjälpmedel för alla dem som i sitt dagliga arbete kommer i kontakt med barn.

I ett inledande avsnitt ger författaren en kort och översiktlig redogörelse för barns uppväxtvillkor i dagens Danmark. Bilden är inte ljus. Barnfamiljernas försämrade ekonomi har drivit fram en ny typ av fattigdom som drabbar barnen. Föräldrarna har inte råd och inte heller tid att ge sina barn den fysiska och psykiska omvårdnad de kräver. Barnen har blivit »sat uden for døren«, deras liv har blivit avskilt från vuxenvärlden. Enligt författaren är tiden mogen att göra politiker och allmänheten uppmärksamma på de starkt försämrade uppväxtvillkoren för många barn.

I en historisk tillbakablick ges en god bild av den omfattande aga eller snarare våld som barn utsattes för i äldre tider, inte bara i hemmet utan även i skolor och på olika institutioner. Här ges bl.a. en fullständig provkarta över olika metoder och redskap som använts vid fysiska och psykiska bestraffningar av barn. Förf. avslutar den historiska utvecklingen med att helt kort nämna de diskussioner som f.n. pågår i Danmark om att införa ett förbud mot aga eller »revselse«. Förf. anser att tiden nu är mogen att införa ett sådant förbud, men betonar samtidigt vikten av att en sådan lagändring följs upp med upplysning och vägledning till barnfamiljer. Risken är annars stor att föräldrarna, som redan i dag lider av sin otillräcklighet, drabbas av ytterligare en skuldbörda.

Barnmisshandel är inte något entydigt begrepp. Uppmärksamheten på detta fenomen kom först i sen tid. Under perioden 1925-1942 hade den amerikanske röntgenologen Caffrey studerat ett antal spädbarn med benfrakturer och blödningar under hårda hjärnhinnan. Han skildrade tillståndet som ett syndrom av okänt ursprung. Någon tanke på att detta »Caffrey's syndrom« kunde ha samband med föräldrarnas övergrepp mot barn framfördes inte förrän i mitten på 1950-talet. Det var den nyligen avlidne amerikanske barnläkaren C. Henry Kempe som år 1955 slog håll på myten om att det rörde sig om en mystisk sjukdom. Han införde i stället beteckningen »the battered child's syndrome«

definierat som ett kliniskt tillstånd hos små barn som ådragit sig fysiska skador orsakade vid övergrepp från föräldrarna. Tillståndet medförde ofta bestående skador eller vållade barnets död. Den nya uppmärksamheten ledde till att det i USA rapporterades ett stort antal fall av barnmisshandel. För några år sedan räknade man med att misshandel krävde mer dödsfall bland barn än trafiken.

Med tiden har definitionen av barnmisshandel kommit att alltmer vidgas och omfattar i dag betydligt fler företeelser än tidigare. Inte minst sedan man under senare år uppmärksammat sexuella övergrepp på barn. Vissa forskare vill gå så långt som till att definiera barnmisshandel som alla företeelser som hindrar ett barn i dess utveckling. I det engelska språket används begreppet »child abuse and neglect« och ibland »child maltreatment«. I Sverige har ordet barnmisshandel alltmer kommit att ersättas av begrepp som »vård av barn«, »barn som far illa« och liknande uttryck. Någon enhetlig beteckning tycks dock inte finnas.

Merrick använder i stället termen »omsorgssvigt« och menar att fenomenet omfattar situationer där en vuxen brister i sitt ansvar för barnet. För att belysa sin definition gör förf. en uppdelning av fenomenet »omsorgssvigt« i sex olika punkter. De fyra första upptar de traditionella formerna av aktivt och passivt, fysiskt respektive psykiskt våld. Därefter sexuellt missbruk av barn. Den sista punkten är strukturellt våld eller »samhällets våld mot barn«. Denna något omstrida komponent är ingenlunda ny utan har förekommit under senare tid. Som exempel på strukturellt våld mot barn nämns dålig boendemiljö, farlig trafikmiljö, olämplig behandling av barn på sjukhus, barnarbete m.m. Förf. påpekar helt riktigt att denna uppdelning egentligen inte är av så stort intresse för de som arbetar med barn eftersom det i praktiken ofta är fråga om en glidande skala. I det enskilda fallet samverkar ofta flera faktorer.

Efter att ha definierat barnmisshandel övergår förf. till att redogöra för omfattningen och förklaringen till fenomenet barnmisshandel. Större delen av boken behandlar sedan »omsorgssvigt« i text och bild. De talrika färgbilderna av bl.a. svårt sargade små barn är ohyggliga, men har ändå sitt berättigande i sammanhanget. Det är allmänt känt att barnmisshandel många gånger är svår att avslöja även för dem som arbetar med barn. Ett blåmärke eller ett sår kan uppstå på många sätt. Vissa av dem är dock, som bilderna och texten på ett instruktivt sätt visar, typiska effekter av våld mot barn. Resten av boken har formen av checklista där författaren i punktform tar upp vad man ska vara uppmärksam på när man misstänker barnmisshandel samt vilka åtgärder man skall vidta vid konstaterad misshandel. Vidare finns ett kort avsnitt om förebyggande åtgärder. Boken avslutas med en referenslista över lämplig litteratur på området.

Allmänt kan sägas att boken, trots sitt ringa omfång, innehåller en mängd nyttig information. Den är väldisponerad, har ett enkelt språk och är lättillgänglig. Den bör därför vara av stort värde främst för alla de som i sitt dagliga arbete kommer i kontakt med barn. Även den som inte har någon kunskap på området får här en utmärkt möjlighet att snabbt få en bild av en skrämmande företeelse som så sakteliga börjar få allt större uppmärksamhet.

Kongstad och *Nielsens* bok bygger på en straffrättslig eller kriminologisk undersökning av våld som föräldrar har utövat mot barn och som har föranlett polisanmälan och domstolsbehandling. Förf. använder begreppet barnmisshandel i den mer inskränkta bemärkelsen, nämligen straffbart våld mot barn. Som förf. mycket riktigt påpekar kan man dock inte behandla föräldrar som begår våld mot sina barn uteslutande som ett straffrättsligt problem utan det måste sättas in i ett större sammanhang. Förf. pekar på flera fall där den straffrättsliga processen bara har förvärrat situationen för såväl föräldrar som barn.

Ett av syftena med undersökningen har varit att få klarhet i hur många fall av våld mot barn som blir föremål för behandling av straffsystemet. Här visar det sig att mycket få fall av konstaterat våld mot barn går vidare till polis och domstol.

Ett annat syfte har varit att klarlägga hur många föräldrar som döms för våld mot barn och vilken påföljd de ådöms. Det visar sig här att bilden är mycket splittrad. Både åklagarmyndigheter och domstolar har olika praxis. Det är därför svårt att dra några säkra slutsatser.

Ett tredje syfte har varit att mera i detalj kartlägga gärningsmannens kön, ålder, sociala och ekonomiska situation, offrets ålder, skador m.m. Inte heller i detta avsnitt får man några entydiga besked. Det verkar mer bero på tillfälligheter om, när och till vem anmälan om brott sker. Däremot framgår klart att det bara är grova former av våld som anmäls eller att det gäller s.k. lågstatusfamiljer.

Författarna har med sin undersökning sökt klarlägga var gränsen går mellan straffbart våld och sådant våld som är straffritt och kan användas som medel för uppfostran av barn. Ett särskilt kapitel ägnas därför särskilt för att belysa »revselsesretten« och dess avskaffande.

I inledningen ges en historisk återblick med en redogörelse för olika rättsfall fram till modern tid. Utvecklingen visar klart och tydligt att gränsen för det straffria området successivt har sänkts. Så sent som år 1970 har dock domstol enligt praxis öppet uttalat att föräldrar har rätt att använda milda former av kroppsliga tillrättavisningar av barn. Kapitlet som behandlar anmälningar till polismyndighet bygger på anmälningar till tio olika polisdistrikt i Danmark under år 1979 och 1980. Det rör sig endast om femton anmälningar. Genomgången av domstolspraxis baserar sig på 37 domar vid danska byrätter under tiden 1 januari 1979 till sommaren 1982. Det är således inte något mera omfattande material som utgör basen för undersökningen. Förf. synes medvetna om detta och är därför mycket återhållsamma med alltför långtgående slutsatser. De har dock gett en mycket detaljerad redogörelse för materialet och har på ett förtjänstfullt sätt jämfört sina slutsatser i olika delar med andra liknande undersökningar. Något som har ökat trovärdigheten.

Frågan om avskaffande av »revselsesretten« behandlas i ett särskilt kapitel. Det innehåller en del om föräldrarnas inställning och en del om domstolarnas värdering. Här gör man också en utvikning och redogör mer allmänt om straffets preventiva funktion. I avsnittet om »revselsesretten« som politiskt spörsmål återges en gallupundersökning från år 1984. Den visar bl.a. att mer än två tredjedelar av ett urval vuxna anser att revselsrätten bör bevaras. När agaförbudet diskuterades och sedermera infördes i Sverige utfördes en motsvarande intervjuundersökning. Något mer än hälften av de tillfrågade tog då avstånd

från aga som uppfostringsmedel. Man skall dock akta sig för att göra några närmare analyser av skillnaderna i inställningen mellan länderna. Den fråga som användes i den svenska undersökningen var ganska försåtlig. Den lydde: kan man som förälder klara uppfostran utan att använda aga? Intressant är dock att samma fråga ställdes i en undersökning år 1981, således två år efter det att förbudet hade införts, varvid närmare 70 % ansåg att man kunde klara uppfostran utan att använda aga.

I ett avsluttande kapitel behandlar förf. behovet av ett vidgat samarbete mellan olika myndigheter när det gäller barnmisshandel. I boken ges på flera ställen exempel på hur dåligt samarbetet fungerar, vilket ofta får till följd att barnets situation förvärras ytterligare.

Den litteraturlista som finns med i boken upptar i stort sett endast danska publikationer.

Allmänt kan sägas om boken att den grundligt och metodiskt redogör för den kända förekomsten av våld mot barn i det danska samhället av i dag.

Bertil Ekdahl, Justitiedepartementet Stockholm.

A. Carmi (ed.): Euthanasia (Medicolegal Library Vol. 2). Springer Verlag 1984. Pris DM 88. 185 p.

Vurderingen af euthanasi er et af de vanskeligste retspolitiske problemer. Hvorledes bør samfundet stille sig til de muligheder for at opretholde livet (den biologiske eksistens), som den moderne medicinske teknologi har tilvejebragt? Denne problemstilling er blevet mere og mere aktuel, hvilket også beror på den øgede vægt, der i nutiden er tillagt det enkelte individs selvbestemmelsesret (171). Euthanasi som strafferetligt og retspolitisk problem kan ikke bedømmes ud fra isolerede retlige betragtningsmåder. Det er tværtimod karakteristisk, at en samlet vurdering forudsætter inddragelse af en lang række forskellige synsvinkler udover de retlige, der ret beset er af mindre betydning. Der må således tages stilling til medicinske, lægeetiske, moralske, religiøse og økonomiske hensyn.

Dette sammensatte konglomerat af hensyn kompliceres yderligere af, at en stillingtagen i sidste instans er meget personlig og følelsesmæssig.

Den meget komplekse problemstilling afspejler sig naturligt i litteraturen om euthanasi. Denne har meget ofte karakter af antologier, hvor specialister inden for de enkelte områder redegør for problemets bedømmelse ud fra deres faglige synsvinkel. Dette er også tilfældet med den foreliggende bog, der består af 16 forskellige indlæg med hovedvægt på de lægelige, religiøse og retlige problemstillinger. I en kort anmeldelse er der ikke plads til en nærmere gennemgang af de enkelte indlæg, men jeg vil nedenfor give en oversigt over bogen samt fremhæve en enkelt problemstilling af særlig relevans for dansk strafferet.

En række af bogens indlæg behandler den religiøst betonedede holdning til euthanasi og selvmord, specielt holdningen inden for jødedommen (3-28, 31-67, 175-79). Disse indlæg, hvori bl.a. forskellige hændelser i Bibelen (f.eks. Sauls død) og diverse sætninger i Talmud diskuteres, forekommer at være noget perifer i forhold til de centrale euthanasi-problemer, men har dog på den anden side en vis interesse ved at illustrere den særlige jødiske jurisprudens. Også andre af bogens indlæg er meget specielle, herunder et nærmest

retsantropologisk indlæg (71-82) om holdningerne hos afrikanske stammefolk, som dog viser noget om den nære sammenhæng, der kan være mellem nytte- og medlidenhedssynspunkter.

I enkelte andre afsnit omtales problemstillingen ud fra en særlig national synsvinkel hhv. et sydafrikansk (83-90) og et tysk synspunkt (91-93).

En væsentlig del af bogens afsnit omtaler særlige lægelige problemer. Spørgsmålet om man bør informere en patient om, at vedkommende er døende, belyses ved en mindre interviewundersøgelse (97-102), hvor det er interessant at bemærke sig, at en begrundelse for at få den nævnte information var, at denne i sig selv fremskyndede døden. I et andet indlæg redegøres der for observationer af patienters reaktioner på forestående død (137-47). Den på sin vis både særlig favorable og særlig vanskelige position, som familielægen indtager i relation til konkrete euthanasi-tilfælde, omtales i 2 afsnit (103-109, 110-13), hvilket suppleres med en almindelig redegørelse for det psykologiske pres, der hviler på læger i forbindelse med behandling af døende. Endelig bør i denne forbindelse særlig fremhæves et meget velstruktureret og interessant indlæg af R. Reiss om de specielle problemer ved behandling af gamle patienter (122-33).

Fælles for de her omtalte afsnit er, at de vedrører euthanasiens konkrete/personlige problemer og på udmærket måde illustrerer de pinagtige valg, der ofte må træffes i praksis.

To af bogens afsnit må særlig fremhæves ud fra en retlig erkendelsesinteresse. For det første redegør L. A. Calaluca og H. L. Hirsh (155-65) kort og prægnant for de vigtigste hensyn, der bør tages i betragtning ved en stillingtagen til både såkaldt aktiv og passiv euthanasi. Samtidig omtales nogle mulige løsningsmodeller, livstestamentet og rådgivende komitéer. For det andet fremfører D. Heyd i et velargumenteret indlæg (169-74) de hovedhensyn, der taler for accept af frivillig euthanasi. Det er især disse to indlæg, der gør bogen interessant i en retlig sammenhæng.

Nært forbundet med euthanasi er i sagens natur selvmord og især hjælp til selvmord. Denne problemstilling omtales rundt omkring i bogen og særlig af C. F. Hadding (151-54), der fremhæver, at når selvmord eller forsøg herpå ikke er strafbart, da kan hjælp til selvmord logisk set eller ej heller være strafbart. Medens dette ræsonnement f.eks. er accepteret i svensk ret, er dette ikke tilfældet i den danske straffelov, hvor denne handling i § 240 er selvstændigt kriminaliseret. Man må her være opmærksom på, at denne bestemmelse rammer hjælp til det frivillige selvmord bestemt af en habil person, og dermed straffer medvirken til en straffri handling. Denne absurde bestemmelse er udtryk for en fornægtelse af individets selvbestemmelsesret og må betragtes som et levn fra en mere formynderisk tidsalder. Selv om reglen kun sjældent benyttes, bør den efter min opfattelse ophæves næste gang ændringer i straffeloven gennemføres.

Sammenfattende kan om denne bog anføres, at den i enkelte afsnit behandler centrale aspekter af euthanasi-problemet, men at en del indlæg må betragtes som perifere. Bogen kan derfor kun anbefales som et supplement til mere central litteratur inden for området.

Peter Blume, Københavns Universitet

Flemming Balvig: Ungdomskriminalitet i en Forstadskommune. Det kriminalpræventive Råd. Rigspolitichefens trykkeri, København 1984, 188 s.

Boken refererer en meget grundig undersøkelse av faktisk kriminalitet i Gladsaxe kommune. Den, som de fleste slike undersøkelser på dette området, tar for seg ungdomskriminalitet. Mer bestemt, kriminalitet begått av barn og unge i 8. klasse. Selve undersøkelsen er utført i 1979, og spørsmålene gjelder kriminalitet begått innenfor 1978. Det er således ikke helt nye resultater som her presenteres, men det er ikke viktig i denne sammenheng. Forfatteren presenterer bare i mindre grad statistiske resultater, langt den største del av boken er viet til å forklare ungdomskriminalitet generelt samt annen ungdomsattferd som samfunnet opplever som generende eller provoserende. Det er hovedsaklig eiendomskriminalitet man fokuserer på.

Innledningsvis understreker forfatteren at problemet med ungdomskriminalitet også er et problem med det som man velger å kalle for ungdomskriminalitet. De fleste andre undersøkelser av samme type har f.eks. tatt med alle tyverier som de unge har erkjent å ha begått. Her velger man bare å ta med kriminelle handlinger som er av en sådan alvorlighetsgrad, »at den der udsættes for dem overhovedet bemærker det og med stor sandsynlighed anmelder det til politiet, samt at politiet registrerer anmeldelsen og foretager et vist mindstemål af efterforskning omkring forholdet«.

Jeg tror at man her har truffet et fornuftig valg. Svakheten med mange tidligere undersøkelser har jo nettopp vært den at mange eller de fleste av de kriminelle handlinger som rapporteres, ikke oppleves som et kriminalitets-problem i det miljø de forekommer i. Det formelle rettsapparatet krever også i praksis en bestemt alvorlighetsgrad for at det reageres og denne undersøkelsen gir derfor et bedre grunnlag for muligheten av drøftelse av faktiske reaksjoner. Disse unge har f.eks. erkjent å ha begått 9.544 tyverier totalt, men bare 3 % eller 267 faller innenfor den ramme som her er gitt. D.v.s. at i stedet for å ha gj.sn. 14 tyverier på hver, så har hver annen begått tyveri etter avgrensningen. Men som ventet fordeles ikke kriminaliteten jevnt.

Forfatteren deler de unge opp i fire grupper. *De lovlydige 5 %*, som ikke har begått kriminalitet ifølge definisjonen. *De konforme 75 %*, som har det til felles at de ikke har begått alvorlige straffelovsovertredelser, men dog overtredelser »der går udover rapserier i hjemmet«. *De lidt kriminelle 15 %*, som har begått opp til to alvorlige overtredelser. Til slutt, *de meget kriminelle 5 %*, som har begått 3 eller flere alvorlige straffelovsovertredelser.

Største-parten, eller 75 % er konforme ifølge forfatterens definisjon. Det er denne gruppen som blir brukt som sammenligningsgrunnlag i den videre fremstillingen.

Det ville føre for langt her å gå i detaljer gjennom hele materialet som legges frem. Forfatteren understreker at det er lovlidighet, ikke kriminalitet, som er det normale og typiske for danske ungdommer. Ikke en eneste lever av eller for kriminalitet, ikke heller blandt de meget kriminelle.

Når det gjelder de (altfor) lovlydige, så er det ikke en gruppe aktive, skoleflinke og fritidsinteresserte ungdommer. De aller fleste av disse kommer fra de lavere samfunnslag og 3 av 4 bor alene sammen med deres mor. De lever ofte isolerte og alene. Det største problemet her er nettopp det at de ikke utgjør noe problem i det hele tatt i omgivelsene.

Det er et usynlig ungdomsproblem man her tar opp, noe som tidligere undersøkelser på området ikke har klart å fange opp. Ikke i samme grad i hvert fall. Og det er vel rimelig at kriminologer kritiseres for at de aldri har interessert seg for lovlidighet og lovlidighetens årsaker. Det nettverksarbeid som foreslås for å forbedre de lovlidiges situasjon ved å gjøre dem mer aktive, gi dem mer fritid og flere muligheter å bruke dem, kan jo ifølge det som kan leses ut av undersøkelsen gjøre dem mer »kriminelle«. Men derved, og det er viktig, vil det også gjøre dem mer »normale«, d.v.s. mer i retning av vanlige unge friske mennesker.

Alle (gutter) uansett forhold i familie, skole, fritid, o.s.v. kan komme i den situasjon at de begår enkelt-stående relativt alvorlige straffelovsovertredelser. Men det er en klar forskjell både på selve kriminaliteten og på de unges sosiale forhold.

Blandt de mindre kriminelle bærer kriminaliteten preg av oppvissnings og opplevelses-kriminalitet, blandt de meget kriminelle har den oftere en karakter av overlevelseskriminalitet. De meget kriminelle har en avgjørende betydning for det samlede kriminalitets-bilde ved at de tegner seg for langt de fleste alvorlige lovbruddene. De har da også de fleste karakteristika som man er vant med i kriminologisk litteratur. De er av hankjønn, de er skoletapere, kommer fra de lavere sosiale lag o.s.v. Fremtiden er ikke muligheter, men umuligheter og fritiden brukes for å glemme nåtidens problemer.

Forfatteren nøyer seg ikke med en deskriptiv analyse, han kommer også med forslag til hjelpetiltak. Disse skal bygge på kriminalitetsfaktorene fremfor selve kriminaliteten. Et fornuftig forslag hvis man skal prøve å forhindre ytterligere stigmatisering av de unge, men samtidig ofte ikke lett å utføre i praksis. Det nevnes f.eks. at man kunne nå langt med penger, arbeid og utdannelse. Dette er utvilsomt riktig, men det er vanskelig å få tak i disse knappe goder for ungdom i dagens samfunn. Og selv om det fantes mer arbeid og utdanningstilbud, så har dette som kjent en tendens til å akkumulere hos dem som har mye fra før av.

De to siste kapitler handler om skjult kriminalitet og om reaksjoner på kriminalitet. Som kjent er mørketallene store. Det gjelder både for politiets vedkommende, men også for lærere og foreldre. Men hvis man ser på personmørketall, og det gjør man her, i stedet for handlingsmørketall (som vanlig i slike undersøkelser) så blir disse tallene adskillig mer beskjedne. Selv om de fleste kriminelle handlinger selvsagt ikke er kjent av politiet, så er 9 av 10 av de meget kriminelle »gamle kjenninger«.

Samme metoden brukes også for å se på kriminalitetens fordeling på de sosiale lag. Her finner man ut at jo lavere sosial status, desto mer kriminalitet og desto mindre er risikoen for å bli oppdaget. Jeg overlater til leseren av boken å bedømme om Balvigs resultater og analyse velter den gamle seleksjons-påstand om klasse og faktisk kriminalitet. Personlig mener jeg at denne analyse er et verdifullt bidrag til en nærmere forståelse av ungdomskriminalitet og ungdomsoppførsel generelt.

Sluttkapitlet behandler reaksjoner, stigma og kontroller. Man nevner her både et negativt og et positivt forløp når kriminalitet oppdages.

Det foreligger nå en hel del forskning og litteratur omkring faktisk kriminalitet blandt ungdom. Helt fra de »gamle pionerers« tid på feltet til dags dato. Forståelig er det blitt mye gjentakelser her som på andre felt innenfor kriminologien. Etter min mening har Flemming Balvig og medforskere lyktes med å tilføre debatten noe nytt. Boken er også

lettlest og forståelig. Spesielt vil jeg her nevne de grafiske fremstillingene som f.eks. godt kan brukes i undervisning ved forståelse av viktige hendelsesforløp i ungdommers liv, både på den kriminelle bane som i livet ellers. Boken er ikke bare nyttig for lærere og forskere på området, den er også å anbefale for alle dem som arbeider med ungdom og ungdomsproblemer generelt, i skolen, familien, fritiden og innenfor den kriminelle sektoren.

Erlendur S. Baldursson, Gimli v/Lækjargötu Reykjavík

Mads T. Andenæs og Halvor Elvik (red.): Stopp pressen!? Om ytringsfrihet og personvern. Universitetsforlaget Oslo 1984. ISBN 82-00-07205-3. 214 s. No.kr. 120.

Den måte, aviserne forvalter pressefriheten på, har i Norge givet anledning til en lidenskabelig debat, der nok tager sit udgangspunkt i norske avisers adfærd, men som i vidt omfang drejer sig om principielle problemer af interesse også for det øvrige Norden og i øvrigt for ethvert land, hvis forfatning garanterer mod væsentlige beskæringer af ytringsfriheden.

Debattens frontkæmpere er jurister og pressefolk, men det er ingenlunde sådan, at vi på den ene side *kun* har jurister og på den anden side *kun* pressefolk. Stortingsrepræsentanten Georg Apenes har vel en juridisk uddannelse, men har haft sin karriere inden for pressen, bl.a. som redaktionssekretær på Frederikstad Blad. Han skriver: »Ingen yrkesgruppe er så nevrotisk angstbitersk overfor kritikk og kritikere som pressefolk. Som kveg i tordenvær trekker de sammen når de utsettes for den samme kritiske oppmerksomhet som de selv har gjort til filosofi, næring og høysang«.

Og professor i retsvidenskab ved universitetet i Oslo, Carl August Fleischer, har ikke megen respekt for, hvad han kalder »den Andenæs-Bratholmske ærekrenkelsesteori, som har vært Universitetets juridiske pensum i de senere år«. Og Fleischer er ikke en fægtekunstner, der støder elegant med sin kårde eller sin fleuret. Næ, han lader forhammeren falde med et brag, når han vil henlede omverdenens opmærksomhed på, at de efter hans opfattelse ikke vurderer ytringsfriheden efter fortjeneste: »Det er en fair sak å opptre som varm tilhenger av Andenæs' – etter mitt syn nokså foreldede – holdninger. Likeså er det fair å gå inn for noe annet. Men man kan ikke gjøre begge deler på én gang. Man kan ikke opptre *både* som Andenæs-tilhenger (endog med opplysning om at de to er skjont enige i hovedtrekkene) og påstå at man verdsetter ytringsfriheten særlig høyt«.

Disse smagsprøver fra den offentlige meningsudveksling om ytringsfriheden og den norske presses brug af den er hentet fra bogen »Stopp pressen!? Om ytringsfrihet og personvern«, som består af en række væsentlige indlæg i debatten.

Den første del af bogens titel: »Stopp pressen!?!« er rammende og ikke uvittig. Det kan være en hentydning til visse avisers hang til at standse rotationspressen, hvis der efter normal dead-line indkommer en sensation af så stor formodet læserinteresse, at der bør gøres plads til den på forsiden. Og det kan også være en hentydning til, at dele af pressen efter nogle juristers opfattelse bør stoppes i deres umådeholdne sensationsjageri.

Redaktørerne er juristen Mads T. Andenæs og journalist ved Dagbladet Halvor Elvik. For at undgå forveksling på grund af navneligheden skal det om den første af disse

redaktører – ex tuto – siges, at det ikke er *den* Andenæs, Fleischer omtaler i sin artikel. Omtalen gælder Johs. Andenæs, og redaktøren tilhører generationen efter denne.

Bogen indledes med en artikel af Mads T. Andenæs: Pressefrihet og personvern. Den udtrykker bekymring over, at krænkelser af personværet forekommer i aviser, som synes kun at lægge vægt på oplagsmæssige hensyn: »... vi har sett lite av undersøkende, kritisk journalistikk i norsk presse... Folk skal gis hva leserundersøkelse sier de vil ha... Det er ikke uten betydning om det opereres i ytringsfrihetens ytterkant for å oppfylle pressens samfunnskritiske funksjon eller for å sikre dagens løssalg«.

Den ansvarshavende redaktør for Dagbladet, Arve Solstad, beklager, at fremtrædende jurister har frataget ham enhver idealisme: »Jeg lever daglig på sensasjoner og skrupelløse spekulasjoner, utilstedelige forretninger, og er en daglig trussel mot menneskers lykke og integritet. Hvis så er tilfelle, er undertegnede og noen andre en større trussel også mot ytringsfriheten enn juristene. Jeg frykter det motsatte er tilfellet«.

Professor Anders Bratholm skriver om »Massemedia og domstolene« og om »Massemedia og ytringsfriheten«, Fleischer om »Injurier, pressefrihet og korrupsjonsbeskyttelse«, juristen og journalisten Gerd Benneche om »Ytringsfriheten i sosialjournalistikkens tjeneste«, og professor Jo Hov er sterkt kritisk over for pressen under behandlingen af spørgsmålet: »Hvilket vern har den enkelte mot overgrep i presse og andre massemedia?«

Emnet for Georg Apenes' indlæg er »Informationspliktens perversjon«, og endelig skriver højesteretsadvokat Jonas Myhre om emnet »I ly av ytringsfriheten«, professor Thomas Mathiesen om »Presse, angst og myter« og Halvor Elvik om »Pressen, et unødvendig onde?«.

Det centrale spørgsmål i bogen – har individet en tilstrækkelig effektiv beskyttelse imod overgreb i massemediene – er jo aktuelt i alle de nordiske lande. Og svaret er vel stort set det samme, nemlig at lovgivningernes grænser for ytringsfriheden er meget rimelige, især når de suppleres med etiske regler som led i pressens selvjustits, men at håndhævelsen af de gode principper lader en del tilbage at ønske. For den, der føler sig krænket i et massemedium, er domstolsvejen lang, trang og kostbar, og der kan være tvivl om værdien af afgørelser fra etiske nævn, faglige udvalg og lignende organer uden for det egentlige retssystem. Jo Hov anbefaler på den baggrund en ombudsmandsinstitution efter svensk mønster. Efter forfatterens opfattelse bør en sådan ombudsmand kunne gribe ind med berigtigelser og korrektioner, og ombudsmanden skal have kompetence til at pålægge økonomiske sanktioner ved brud på god presseskik. Presseombudsmanden skulle også på anden måde kunne hjælpe den, der er angrebet i medierne – f.eks. ved at begære offentlig påtale i ækrænkelssager mod pressen og til om nødvendigt at gennemføre en injuriesag på egen hånd. Fra den norske presses side afvises tanken om en ombudsmand for medierne.

I Danmark har selvjustitsen slagside, fordi uenighed mellem Dansk Journalistforbund og Danske Dagblades Forening er årsag til, at alene redaktører og udgivere repræsenterer pressen i Dansk Pressenævn, der har en højesteretsdommer som formand og en beskeden repræsentation for forbrugerne. Radio og TV samt store dele af ugepressen og den øvrige periodiske presse falder uden for nævnets kompetenceområde. Den statsministerielle mediekommission, som afsluttede sit arbejde ved udgangen af året 1984, foreslår oprettelse af et fælles klageorgan omfattende alle trykte og elektroniske medier, og en del

af kommissionens medlemmer foreslår, at et sådant organ får karakter af en ombudsmandsinstitution.

Et andet vigtigt debatemne i bogen er pressens mulighed for at udøve en kontrollerende funktion over for de offentlige myndigheder. Her finder man – ikke uventet – det synspunkt fremført fra pressens side, at straffelovgivningens krav til sandhedsbevis i injuriersager er så rigoristiske, at de afskærer pressen fra at afsløre misligheder f.eks. i den offentlige forvaltning, hvis den ikke på forhånd kan sikre sig 100 pct. sikkert bevis for beskyldningernes sandhed. Og på linje hermed kritiseres regler om offentlighed i forvaltningen for at gøre det let for myndighederne at holde sager skjult for pressen.

På det punkt har journalisterne nok bedre vilkår i Sverige (og måske i Finland), fordi princippet om *allmänna handlingars offentlighet* har meget ældre rødder og føles langt mere naturligt, end tilfældet er i Danmark og Norge.

I Danmark er der fornylig fremkommet et forslag, som muligvis kan være af interesse i andre lande. Det tager udgangspunkt i det uheldige forhold, at en journalist, som ønsker aktindsigt i en bestemt sag, skal søge om tilladelse hos den myndighed, som kan være interesseret i at hemmeligholde sagen. Den myndighed, som behandler sagen, er på sin vis inhabil til at træffe afgørelse i spørgsmålet om aktindsigt. I en kronik i Morgenavisen Jyllands-Posten for den 23. april 1985 har jeg foreslået, at hvis myndigheden ikke mener at kunne efterkomme journalistens anmodning om aktindsigt straks, skal spørgsmålet henskydes til den foreslåede medieombudsmand, der som neutral instans skal træffe sin afgørelse i løbet af ganske få dage.

Knud Aage Frøbert, Danmarks Journalisthøjskole, Århus

Johs. Andenæs: Norsk straffeprosess. Bind I. Universitetsforlaget Oslo 1984. 456 s. 320 n.kr.

I ethvert land findes der interesser, der anses for værende så betydningsfulde, at statsmagten, hvis de forstyrres, ser sig foranlediget til at iværksætte undersøgelse af forholdet og drage den formodede gerningsmand til ansvar for loven. De straffebestemmelser, som skal beskytte de vigtigste interesser, er ofte samlet i en særlig straffelov.

I nutidens demokratier gælder visse grundlæggende regler for efterforskningen af lovovertrædelser og bevisførelsen. Dette er de spilleregler, som statsmagten sætter for behandlingen af tiltalte personer. Ofte indeholder landets forfatning visse grundregler, mens mere udførlige regler samles i en særlig retsplejelov.

De nordiske landes straffe- og retsplejelovgivning bygger på de samme eller lignende grundprincipper og livsanskuelser. Dog er der større afvigelser for retsplejereglernes vedkommende end straffelovgivningens, hvilket blandt andet skyldes forskelle i de enkelte landes størrelse, befolkningens bosættelse og bebyggelsens fordeling.

I Island blev det juridiske fakultet først oprettet i 1908. Før den tid måtte islændingene tage til København for at læse jura. Islandske jurister har derfor længe været bekendt med danske juridiske forfattere og disses vigtigste værker. Her skal nævnes tre: Julius Lassen (formueretten), Knud Berlin (statsretten) og Stephan Hurwitz (kriminalretten). Den kreds af nordiske retslærde, som kendes af alle islandske jurister, omfatter også en nordmand: professor Johs. Andenæs.

Den, der skriver disse linjer, har gennem flere årtier fulgt med i behandlingen af offentlige sager ved de islandske domstole og kan bevidne, at der på det forum oftere henvises til Stephan Hurwitz' og Johs. Andenæs' værker end til nogen andens.

Professor Johs. Andenæs har gennem et langt liv været en usædvanlig produktiv forfatter. Hans første store værk, »Straffbar unnløtelse«, udkom i 1942. Blandt andre af prof. Andenæs' store værker kan nævnes »Almindelig strafferet« 1956 og »Straffeprosessen i første instans« 1962. Da sidstnævnte værk udkom, var straffeprosesloven (»juryloven«) af 1887 endnu i kraft, den lov hvorved Norge som det første land i Norden gennemførte de moderne principper om mundtlighed, bevisumiddelbarhed og lægmænds deltagelse i retsplejen.

I 1957 blev der nedsat en komité til at revidere denne lov, med prof. Andenæs som formand. Komiteen udarbejdede forslag til en ny straffeproseslov, som med visse ændringer blev vedtaget som lov nr. 25 af 22. maj 1981, men som endnu ikke er trådt i kraft. Man regner med, at loven får gyldighed den 1. januar 1986.

Denne nye lov indeholder ingen dybtgående ændringer fra den hidtidige lov, der er snarere tale om en teknisk revision. Det skal dog nævnes, at ordningen med retslig forundersøgelse sløjfes ved den nye lov.

Prof. Andenæs' sidste store værk er »Norsk straffeprosess«, bind I, som udkom sidste år. I bogens forord siger forfatteren: »Dette bind dækker de samme emner som »Straffeprosessen i første instans« fra 1962. Den nye straffeprosessloven af 1981 har naturligvis gjort det nødvendig å skrive om store deler av bogen, men oppleget er det samme som tidligere«.

Ved læsning af bogen er der især to emner, som fanger min interesse, og jeg skal komme nærmere ind på disse i det følgende.

2. Det første emne er »Fagdommere og lægdommere«, side 99-113.

Ifølge straffeprosesloven af 1887 medvirker lægmænd på to måder.

I herreds- og byretterne sidder to domsmænd sammen med fagdommeren under hovedforhandlingen og deltager på lige fod med ham i afgørelsen af alle spørgsmål (domsmandssystemet).

I lagmannsretten er domstolen derimod delt i to afdelinger med hver deres funktioner. Ti lægmænd (juryen) afgør skyldsspørgsmålet, mens tre juridiske dommere (retten) afgør (afgjorde) strafudmålingen og spørgsmål om sagsbehandlingen (jurysystemet).

Jurysystemet blev indført i Norge som et led i en politisk kamp for folkestyre og mod embedsmandsvældet.

Det er velkendt, at jurysystemets berettigelse i de senere år har været omdiskuteret, og mange er af den mening, at domsmandssystemet er at foretrække.

I »Straffeprosessen« siger prof. Andenæs på side 106: »Etter forholdene i våre dager synes jeg det er vanskelig å komme til annet enn at argumentene til fordel for domsmandssystemet er de sterkeste«. Dette standpunkt gentager han i »Norsk strafferetsprosess«, side 108, og henviser desuden til lignende synspunkter fremsat af prof. Stephan Hurwitz i »Den danske strafferetspleje«, 1959, s. 65.

I denne forbindelse skal citeres det svar, prof. Andenæs gav under en diskussion om jurysystemet, jfr. s. 107: »Jeg ble engang av en jurytilhenger spurt om hva jeg ville foretrekke dersom jeg selv stod tiltalt. Etter å ha tenkt meg om, svarte jeg: »hvis jeg var

skyldig, ville jeg foretrekke jury. Men hvis jeg var uskyldig, ville jeg nok føle meg tryggere med den store meddomsretten«.

Straffeproseslovkomiteen kom til den konklusjon, at samarbeidet mellom de juridiske og de læge dommere under domsmandssystemet giver den bedste garanti for en saglig, alsidig, overvejet og juridisk korrekt afgørelse. Kun ét medlem af komiteen dissenterede. Også høringsinstanserne gik overvejende ind for domsmandssystemet.

Justitsministeren valgte imidlertid at gå ind for jurysystemet: »Efter departementets syn har juryordningen i de snart 90 år den har virket hos oss, vært en viktig del av vårt folkestyre, og det bør påvises at ordningen har hatt skadevirkninger dersom man nå vil gå til det skritt å oppheve den«.

Justitskomiteén og Stortinget fulgte propositionen.

Den nye straffeproseslov innebærer én væsentlig ændring af jurysystemet. Ifølge loven af 1887 var det de tre juridiske dommere (retten), som afgjorde strafudmålingen. Efter den nye lov skal et udvalg af fire lægmænd deltage i strafudmålingen sammen med de tre juridiske dommere. Lægmandselementet vejer altså tungest.

Dette udfald kunne næppe komme som en overraskelse for prof. Andenæs, jfr. det synspunkt han i 1962 fremsatte i »Straffeprosessen«, side 106: »Det er imidlertid vanskelig å si om det politisk vil være muligheter for å gjennomføre et systemskifte«.

Han kan dog ikke skjule sin skuffelse i den nye bog, hvor han på side 109 siger: »det er et interessant eksempel på hvilken makt en fagstatsråd kan utøve når det ikke i regjeringen for övrig finnes noe politisk engasjement i saken som kan virke som motvekt«.

3. Det andet emne i prof. Andenæs' bog, som vakte min særlige interesse, er »Utradisjonelle etterforskningsmetoder« i kap. 32, side 247-248.

Der er grund til å gøre opmærksom på, at dette begreb ikke er identisk med bevis erhvervet på ulovlig måde, som forfatteren behandler på side 234-239, men disse to begreber kan overlape hinanden.

De senere år er der fra politiets og anklagemyndighedens side blevet peget på, at man i narkotikasager normalt ikke har nogen anmeldelse fra et offer at arbejde ud fra, og at det, hvis politiet skal kunne opnå resultater, kan være nødvendigt at gå mere aktivt til værks end det ellers er sædvane. Der har fundet en livlig debat sted om, hvorvidt det skal være politiet tilladt at anvende utraditionelle efterforskningsmetoder ved undersøgelsen af de mest alvorlige lovovertrædelser og da især ved efterforskningen af narkotikasager.

Således var et af de emner, som blev sat under debat på det 30. nordiske juristmøde i Oslo i august 1984 »efterforsknings- og bevisspørgsmål ved narkotikaforbrydelser«. Statsadvokat Ole Stigel (Danmark) åbnede diskussionen og foretog en udførlig gennemgang af spørgsmålets forskellige aspekter: Særlige efterforskningsskridt, vidneforklaringer og bevisspørgsmål. Emnet gav anledning til en livlig debat.

Prof. Andenæs gennemgår nogle mindre sædvanlige efterforskningsskridt:

– 1. Brug af stikkere (»tyster«), d.v.s. en meddeler, som ofte hører til i et kriminelt miljø, og som giver oplysninger af værdi for politiets arbejde, enten uden eller mod dusør. Forudsætningen er som regel, at stikkere ikke føres som vidne, og at han forbliver anonym.

Forfatteren gør opmærksom på, at stikkere anvendes af politiet i alle lande, og at der derfor ikke er tale om nogen egentlig utraditionel efterforskningsmetode.

– 2. Infiltration, d.v.s. tilfælde, hvor politiet ved egne ansatte eller udenforstående medarbejdere trænger ind i et kriminelt miljø og blander sig med folk dér for at skaffe sig oplysninger om, hvad der foregår.

Om denne efterforskningsmetode siger forfatteren: »Infiltrasjon er ikke ulovlig, men vil forutsette et dobbeltspill som er fremmed for vanlig politiarbeid«.

– 3. Telefonaflytning og rumaflytning. Disse efterforskningsmetoder kommer ikke i betragtning, medmindre lovens bestemmelser opfyldes og der ved dommerkendelse er tilvejebragt hjemmel for aflytningen.

– 4. »Plea-bargaining«, d.v.s. aftale mellem anklagemyndigheden, sigtede og dennes forsvarer om at begrænse tiltalen mod, at sigtede tilstår sig skyldig i et aftalt omfang. Forfatteren påpeger, at det i engelsk og amerikansk ret er en velkendt praksis, at anklagemyndigheden lover en af de medskyldige i en kriminell handling straffrihed eller mild behandling mod, at han optræder som vidne (kronvidne) mod sagens hovedmænd. Derefter siger forfatteren: »Slike avtaler om straffrihet eller mild behandling til gjengæld for samarbeid med påtalemyndigheten ville ikke være lovlig hos oss«.

– 5. Provokation, d.v.s. en person (»agent provocateur«) provokerer en lovovertrædelse med det formål at få gerningsmanden afsløret og straffet.

Her opstår der mange tvivlsspørgsmål og da især om, hvor grænsen skal trækkes mellem lovlig infiltration og strafbar medvirken til gerningsmandens kriminelle handling (f.eks. salg af narkotika).

I 4. reviderede udgave af Stephan Hurwitz' »Den danske kriminalret« (1971 – ved Knud Waaben) står følgende s. 357: »Dette særlige motiv kan ikke i sig bevirke ansvarsfrihed for den udøvede medvirken. Men hvis provokatøren har villet hindre fuldbyrdelsen eller i øvrigt har regnet bestemt med, at denne ikke skulle indtræde, kan han ... ikke straffes«. – Videre: »Anvendelse af provokatører har spillet en særlig rolle ved bekæmpelsen af politisk kriminalitet i en række lande. Det kan imidlertid ikke anses som en tilladelig politimæssig metode at benytte agenter til fremkaldelse af forbrydelser«.

Prof. Andenæs siger på side 248 følgende om provokation: »Politiet må ikke provokere til en forbrytelse som ellers ikke ville ha vært begått. Men i praksis er det godtatt at det av politimannen eller hans medhjelper blir rettet tilbud om kjøp til en person som er under sterk mistanke for profesjonell narkotikahandel. Man regner som så at salget her ville ha skjedd under enhver omstendighet. Følgen av at politimannen opptrer som kjøper, er i så fall at stoffet havner i politiets hender i stedet for hos en mellommann eller en narkotikabruker«.

Man mærker, at forfatteren behandler dette spørgsmål med stor varsomhed, og at han undgår at bruge stærke ord.

Ved en vurdering af, hvor vidtgående politiets efterforskningsbeføjelser bør være, må det haves i erindring, at der kan være tale om ulige forhold i de enkelte lande. Det vil være naturligt at vurdere efterforskningsbehovet i hvert land for sig.

I Sverige har man for nylig fastsat de betingelser, som skal være tilstede for, at der kan anvendes utraditionelle efterforskningsmetoder. Betingelserne er følgende:

1) Politiet må aldrig gøre sig skyldig i en lovovertrædelse i den hensigt at opklare en forbrydelse, 2) politiet må aldrig provokere eller lokke en person til at begå en kriminell handling, og 3) politiet må aldrig undlade at træffe foranstaltninger til at forhindre, at en person begår en kriminell handling.

I Danmark anmodede justitsministeren strafferetsplejeudvalget om at afgive delbetænkning vedrørende spørgsmålet om lovregulering af agentvirksomhed. Udvalget afgav i slutningen af 1984 sin betænkning og udarbejdede lovforslag, bl.a. om politiets anvendelse af agenter som led i efterforskningen (betænkning nr. 1023/1984). Reglerne er formuleret som følger:

Politiet må ikke som led i efterforskningen af en lovovertrædelse foranledige, at der tilbydes bistand til eller træffes foranstaltninger med henblik på at tilskynde nogen til at udføre eller fortsætte lovovertrædelsen, medmindre:

- 1) der foreligger en særlig bestyrket mistanke om, at lovovertrædelsen er ved at blive begået eller forsøgt, og
- 2) andre efterforskningsskridt ikke vil være egnede til at sikre bevis i sagen.

Der siges endvidere, at agentvirksomheden ikke må bevirke en forøgelse af lovovertrædelsens omfang eller grovhed, og at der efterfølgende skal foregå en retslig kontrol heraf.

Man regner med, at disse forslag vil blive vedtaget som lov.

Det vil være af stor betydning, at gennemførelsen af de nye regler falder heldigt ud. Det vil i denne forbindelse være på sin plads at erindre de retningslinjer, som sir Robert Peel gav det nystiftede Metropolitan Police i London i 1828: »The primary object of an efficient police force is the prevention of crime«. – »The test of police efficiency is the absence of crime and disorder, and not the visible evidence of police action in dealing with them«.

Retsplejelovgivningen indeholder de regler, som skal efterfølges ved behandlingen af retssager. Reglernes antal er stort og mange af dem er indviklede. Litterære værker om retspleje kan derfor være tør og trættende læsning.

Dette er ikke tilfældet med prof. Andenæs' bøger. Han besidder evnen til at give indholdet liv og kolorit. Forfatteren er ikke alene en fremragende jurist, han er også retshistoriker og fører en god pen.

»Norsk straffeprosess«, bind I karakteriseres af de samme egenskaber som forfatterens tidligere værker: klar systematik og en stor rigdom af henvisninger til retspraksis.

Forfatteren henviser ofte til angelsaksiske retsplejeregler, i sammenlignende og oplysende øjemed. Dette giver bogen ekstra værdi. I vore dage, hvor samkvemmet mellem landene er stadigt voksende og den tekniske udvikling inden for massemedierne nærmest åbner alle grænser, er kendskab til disse regler en nødvendighed for nordiske jurister.

Hvis jeg til slut skal nævne en enkelt ting fremfor nogen anden, skal det være den tekst, som er trykt med små typer. Dér gemmer sig mange perler.

Jeg ser med forventning frem til udgivelsen af »Norsk straffeprosess«, bind II.

Thordur Björnsson, rigsadvokat, Reykjavik

Crime and Punishment in America – a historical bibliography. ABC-Clio Information Services, Santa Barbara, California og Oxford, England 1984. ISBN 0-87436-363-2. xii + 346 s. £ 25,25.

ABC-Clio har i de sidste par år udsendt bibliografier over en række samfundsfaglige emner, og altså nu om forbrydelse og straf i Amerika, d.v.s. i U.S.A. og Canada. Til grund for disse bibliografier ligger »the largest history data base in the world – which includes abstracts ... from over 2,000 journals in 42 languages«. I forlagets bibliografier optages alene arbejder, som er publiceret inden for det sidste tiår. For en historisk bibliografi kan det umiddelbart forekomme noget underligt med et sådant aktualitetskrav. Gevinsten er, at værket kan gøres bredt og dog overskueligt i øvrigt. 1396 artiklers indhold er refereret ganske kort, 4-15 linier. Referaterne er opdelt efter emne i 8 afsnit. Desuden findes der et meget detaljeret emneregister på over 80 tættrykte sider samt et forfatterregister. Bibliografiens største værdi ligger måske i, at databasen er opbygget med henblik på en stor bredde i emnerne, så bogen kommer til at rumme henvisninger til en mængde tidsskrifter, som jeg ikke anede eksisterede, og som næppe ville være blevet dækket af en fagspecifik indsamling af referencer.

V. G.

Günther Kaiser, Hans-Jürgen Kerner, Fritz Sack & Hartmut Schelhoss (Hrsg.): Kleines Kriminologisches Wörterbuch. 2. Auflage, C. F. Müller Juristischer Verlag Heidelberg 1985. ISBN 3-8114-4783-1. XVII + 640 s.

Til trods for titlen er der snarere tale om en elementær lærebog eller et leksikon. Det ses allerede af de lange »ordforklaringer«. Med 92 indgangsord er forklaringerne gennemsnitligt på 7 sider. Den er udgivet som Uni-Taschenbuch 1274, og retter sig til studenter, fagfolk og læge, som ønsker en problemorienteret oversigt over de nuværende opfattelser af centrale emner inden for faget. 1. udgave udkom for godt 10 år siden. Nærværende udgave er helt gennemset. Desuden er der tilkommet mere end 20 nye indgangsord, f.eks. »Umweltkriminalität«, »Wirtschaftskriminalität« og »Kriminalität der Mächtigen«. Under den sidste kategori hører personer, der på grund af deres magtposition, privilegier og prestige kan gennemtvinge sine ønsker mod offerets protest. Som eksempel kan nævnes regeringers overgreb mod mindretal, den sicilianske mafia og multinationale selskaber.

V. G.